

Р.Г. Процюк¹, Г.Й. Процюк-Власова²¹ Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ² Київський міський протитуберкульозний диспансер № 1

Історія хвороби і смерть Тараса Григоровича Шевченка

Наведено літературний огляд, перелік недуг, на які хворів Т.Г. Шевченко, і клінічні вияви їх. На підставі аналізу клінічних виявів ми дійшли висновку, що у Т.Г. Шевченка був ревматизм в активній фазі та ревмокардит, який безперервно рецидивував. У термінальний період сформувалася комбінована вада серця з переважанням стенозу отвору аорти і недостатністю передсердно-шлуночкового лівого клапана. На її тлі розвинулася і прогресувала серцева недостатність, яка спричинила смерть.

Ключові слова

Застуда, скарлатина, черевний, висипний тиф, ревматизм.

Причина смерті Тараса Григоровича Шевченка в 47 років для багатьох і досі залишається невідомою й тому породжує багато чуток. За роки, що минули після його смерті, на сторінках наукових і періодичних видань в Україні та за її межами з'явилася низка публікацій про захворювання та причини недовгого віку Кобзаря.

Першим присвятив роботу хворобі й смерті Т.Г. Шевченка Б.П. Александровський (1961), який не зовсім точно сформулював діагноз, коли стверджував, буцімто у поета було «хронічне серцево-судинне захворювання міокардит (закупорювання вінцевих судин)» [1]. У 1964 р. М. Коломійченко і В. Горленко в книжці «В боротьбі за життя генія» [3] та її виправленому і доповненому варіанті 1982 р. «В колі друзів» [4] наводять власну інтерпретацію діагнозу Тараса Шевченка, вказуючи на тяжку ваду серця, але не уточнюють, яка саме була вада.

Детальніше описує недугу Шевченка П. Коваленко у книжці «Серце моє трудне, що тебе болить?..» [2].

Складність вирішення питання про перенесені нашим генієм захворювання полягає насамперед у тому, що медичних документів, крім довідки про смерть, не збереглося. У медичному ж

свідцтві про хворобу і смерть названо термін «водянка» як безпосередню причину смерті, але водянка — це не діагноз, а ускладнення серцевої недостатності при багатьох хворобах, що супроводжуються нагромадженням рідини в черевній (асцит), плевральній (гідроторакс) та перикардальній (серозний перикардит) порожнинах. В останній період загострення хвороби Тарас Григорович лікувався вдома (амбулаторно), хоча за станом здоров'я потребував негайної госпіталізації. Слід зазначити, що й досі в науковій літературі не сформульовано остаточного обґрунтованого погляду на діагноз і причини його смерті.

На підставі системного аналізу літератури ми намагалися проаналізувати хвороби Шевченка, з'ясувати причину смерті та оцінити адекватність наданої йому медичної допомоги протягом життя.

Народився Тарас Григорович Шевченко 9 березня (25 лютого за старим стилем) 1814 року в Середній Наддніпрянщині, в селі Моринці Звенигородського повіту Київської губернії (нині Звенигородський район Черкаської області) у родині Григорія і Катерини Шевченків-Грушівських. Охрестив хлопчика місцевий священик Олексій Базаринський і дав йому при святому хрещенні ім'я Тарас (грецькою *tarasso* — бентежу, турбую, буквально — бунтар).

Батьки Тараса — Григорій Іванович та Катерина Якимівна Шевченки — прожили недовго. Ненька померла на сороковому році життя (20 серпня 1923 р.), коли малому Тарасові виповнилося лише дев'ять років. Батько пішов у засвіти також молодим, у 44 роки, через два роки після дружини (21 березня 1825 р.).

Бідна кріпацька родина мала шестеро дітей. Тарас був четвертим. Дитинство майбутнього поета минало спочатку з мачухою, а потім у родині батькового брата, якого прийомні діти називали палачищем.

Про хвороби його раннього дитинства нічого не відомо, крім *віспи*. Хлопчина виростав серед нестатків і злиднів, часто голодував. Круглий сирота терпів часті побої, жив у несприятливих побутових умовах, тяжко працював, що не могло не позначитися на здоров'ї. Якщо аналізувати роки наймитування Тараса в отця Кошиця, а потім козакування в пана Енгельгардта, то складатиметься враження, буцімто тоді у нього не було ніяких недуг.

У 1832-му вісімнадцятирічного Тараса законтрактували на чотири роки до цехового майстра В.Г. Ширяєва в Санкт-Петербург. Уже в перший петербурзький період юнака почали переслідувати хвороби. У 1937 р., якраз у період навчання в Ширяєва, він перехворів на тяжку недугу. Про це він згадує в повісті «Художник».

Навесні 1837-го 23-річний кріпак пана Енгельгардта захворів знову. Через брак фінансового забезпечення комітет Товариства заохочення художників надав Тарасові Шевченкові для лікування грошову допомогу (50 рублів). На ці кошти художник І.М. Сошенко та студент Імператорської медико-хірургічної академії О.С. Жидовцев помістили хворого в лікарню Святої Марії Магдалини, де працював штаб-лікар Олександр (Сруль-Ізраель) Дмитрович (Мошкович) Бланк, дід В.І. Ульянова (Леніна) по матері. Вісім діб Тарас не приходив до тями, його лихоманило. Недуга тривала довго, перебіг був тяжкий, одужував повільно. Друзі щоденно приходили до лікарні, щоб довідатися про стан здоров'я, і щоразу чули у відповідь, що хворий марить. Юнак був на межі смерті.

Навесні 1838-го Тарас Шевченко знову захворів. Симптоми недуги 1837—1838 років були схожими: лихоманка, тахікардія, виразна слабкість, біль у горлі, суглобах, головний біль, озноб. Локальні вияви: блідість, висипка червоного кольору по всій шкірі, порушення функцій серцево-судинної (тахікардія або аритмія) та дихальної (збільшення частоти дихання) систем, олігурія (зменшення кількості сечі), нервово-психічні розлади (збудження, судоми, со-

пор). Симптоми хвороби та розповіді про неї Івана Сошенка стали сюжетом уже згаданої автобіографічної повісті «Художник». На підставі двотижневої лихоманки, восьмидобової непритомності, болю в горлі, суглобах та висипки червоного кольору по всьому тілу можна стверджувати, що Шевченко перехворів у важкій формі на *скарлатину*, ймовірно, із септиціємією, тобто інфекційний процес, зумовлений гемолітичним стрептококом групи А, що підтверджує розвиток у майбутньому ревматизму [11]. Як саме лікували хворого, невідомо. Мабуть, молодість та хороший догляд допомогли організмові подолати недугу.

Після викупу з кріпацтва перед колишнім невільниким відчинилися омріяні й заповітні двері петербурзької Академії мистецтв, а Товариство заохочування художників зарахувало його стипендіатом.

Восени 1839-го Шевченко знову занедужав. І цього разу перебіг хвороби був тяжкий і тривалий: знову двотижнева гарячка і тривала непритомність, знову між життям і смертю... Симптоми хвороби нам невідомі, але, як стверджують біографи, тоді його спіткав *тиф*, найімовірніше, *черевний*. І це не дивно: вологий та холодний клімат північної столиці не сприяв здоров'ю українця, давалися взнаки й виснажлива робота в Ширяєва та напівголодне життя на холодній мансарді.

Спочатку Шевченко лежав у квартирі, а потім друзі перевезли його до Академії мистецтв, де мешкав близький приятель поета художник Ф. Пономарьов. Він і доглядав недужого. Лежав на тих самих антресолях, які стануть його останнім прихистком після повернення із заслання і звідки піде у небуття.

У 1840 році, також навесні й також у Петербурзі, знову заразився *тифом*, доглядаючи хворого вчителя — художника Карла Брюллова. Очевидно, це був *висипний тиф*, від якого тоді не було ні засобів профілактики, ні методів лікування.

Восени 1842-го під час подорожі Балтійським морем до Данії і Швеції Шевченка знову не пощадила тяжка хвороба. Мусили навіть залишити його в Ревельському порту (нині Таллінн, Естонія). Яка саме була недуга — сказати складно. Ймовірно, застуда з ускладненням або загостренням давніх болячок унаслідок переохолодження під час морських мандрів. Чим лікували Тараса Григоровича, також невідомо.

До Петербурга повертався суходолом. Ще деякий час лікувався, не хотіла хвороба відпускати із жорстких лабетів, побоювалися навіть за життя молодого чоловіка. Друзі навіть хотіли

помістити його до військового госпіталю, та якось минулося.

У цей тяжкий час Шевченко почав писати вірші. Власне, як розповідав сам, віршував від 1837 року, коли жив у В.Г. Ширяєва. З тих його спроб збереглася лише балада «Причинна», яку написав у Літньому саду під час білих ночей.

Ознайомившись з уривками твору «Тарасова ніч» поміщик Мартос запропонував Шевченкові видати його твори. Було це наприкінці січня 1840-го. Тарас Григорович назвав збірку «Кобзарем», а В. Штернберг зробив для неї ілюстрацію.

У травні 1843 року Шевченко здійснив свою мрію: через 14 років поїхав в Україну, будучи вже вільною людиною, автором «Кобзаря». Гостював у Яготині в родині князя М. Репніна, і його дочці княжній Варварі подарував автопортрет. Якось потрапив під зливу й знову захворів. Лікувався у домашнього лікаря Репніних Ф. Фішера, з яким заприятелював.

Після повернення до Санкт-Петербурга Тарас Шевченко в другій половині березня 1844-го знову занедужав і лежав, не виходячи з дому, про що написав у листах до С. Бурлачека [11, Т. V, С. 224]. Про симптоми майже нічого невідомо, але простежується цікава закономірність: поет часто *хворіє саме навесні, а потім ще й восени*.

22 березня 1845 року за ухвалою ради Академії мистецтв Шевченкові присвоїли звання не-класного художника, а 23 березня видали квиток на безперешкодне перебування в Україні. Отож у квітні того ж самого року Тарас Григорович прибув до Києва і невдовзі вирушив на Лівобережну Україну. Під час мандрів знову застудився й захворів (симптомів недуги та її перебігу ми не знаємо). У жовтні 1845-го — знову хвороба прикувала його до ліжка, цього разу не було шансів на швидке одужання. Лікував його А. Козачковський, з яким познайомився восени 1841-го. З огляду на тяжкий стан він змушений був узяти пацієнта додому під свій нагляд, де той перебував майже два місяці.

У переддень різдвяних свят уже популярний серед людей різного соціального прошарку поет, якому виповнився лише тридцять один рік, раптом напише у будинку А. Козачковського в Переяславі «Заповіт». Тільки тяжкий перебіг недуги та страх смерті, жаль за нездійсненими мріями змусили молодого чоловіка вихлюпнути з душі оті страшні й не за віком пророчі рядки: «Як умру, то поховайте...» Вірш, у якому поет прощається зі світом і який стане відомий на весь світ у перекладах різними мовами...

Закономірно виникає запитання: що ж це за хвороба, яка супроводжується високою темпе-

ратурою тіла (гарячкою) і облісінням? І.Б. Марцинковський і Я.Ф. Радиш [5] на підставі аналізу архівних даних дійшли висновку, що у Шевченка був рецидив *епідемічного висипного тифу*. Збудники тифу (черевний і висипний) можуть зумовлювати різні запальні процеси та ураження серцевого м'яза, що призводить до порушень серцевої діяльності з виявами декомпенсації.

Полегшення настало лише у першій половині січня 1846 року. Після хвороби Шевченко продовжив подорож Україною. З Переяслава поїхав до Репніних у Яготин. А в середині лютого за завданням Археографічної комісії вирушив на Лубенщину для продовження історико-етнографічних досліджень.

За документальними даними, Тарас Григорович протягом 1837—1847 років часто хворів: *застуда, скарлатина, черевний та висипний тиф*. Характерним було те, що недуга зазвичай супроводжувалася гарячкою, загальною слабкістю, швидкою втомлюваністю та болем у суглобах. Як уже зазначали, найчастіше це траплялося *навесні та восени*. По медичну допомогу звертався за вкрай тяжкого стану, лікувався переважно амбулаторно, тобто, як мовиться, на ногах і майже без медичного супроводу.

У лютому 1847 року в Київському університеті відкрилася вакансія вчителя малювання, на яку затвердили Тараса Шевченка. Здавалося, все складається щонайкраще: омріяна Україна, улюблена робота... Але невдовзі, 5 квітня, його заарештували у зв'язку з розгромом Кирило-Мефодіївського братства. «Братчиків» покарали на різні терміни ув'язнення і заслання, а поета-бунтаря за «свавільні» вірші із закликами до боротьби проти царату та поему, в якій вкрай непоштиво зобразив царську родину, заслали солдатом до Оренбурзького окремого корпусу. Самодержавець Микола I затвердив покарання і біля прізвища Шевченка дописав: «Під найсуворіший нагляд і з заборорою писати та малювати».

У юридичній практиці існує таке поняття, як «пасивне вбивство». Цим методом дуже часто користувався винахідливий езекутор цар Микола I. Російський деспот власноручно дописав вирок придворних суддів про вислання поета. Шевченка доставили в Оренбург у солдатській формі з фельд'єгерем і призначили у 5-й батальйон, розташований у далекій Орській фортеці.

Дев'ятиденна (2110 кілометрів) дорога від Петербурга до Оренбурга літньої пори, страшена перевтома позначилися на здоров'ї Тараса Григоровича. Далися взнаки й страшенне моральне потрясіння, пов'язане з арештом, утримання у вологих казематах Третього відділення,

допити і невтішна перспектива солдатчини — все це остаточно підірвало здоров'я Кобзаря. Відразу по приїзду до Оренбурга (2 червня 1847 року) він знову занедужав. У листах до знайомих і друзів засланець уперше використовує термін «*ревматизм*» як назву хвороби. У листі до А. Лигозуба від 11 грудня 1847-го поет пише: «Нездужаю з того дня, як привезли мене в цей край... Бодай і ворогові моєму лютому не довелось так каратись, як я тепер караюсь. І до всього того треба було ще й занедужати, восени мучив мене ревматизм». А потім через брак рослинної їжі (вітамінів) додався ще й *скорбут* (цинга). «Зуби й очі так боліли, що не знав, де й дітись». 20 грудня у листі до М. Лазаревського Шевченко повідомляє про захворювання на ревматизм [11, Т. V, С. 233—234].

Жорстока помста і замислена царем методика знищення непокірного українця швидко дала свої наслідки. Уже через шість місяців заслання чоловік був доведений до відчаю не лише важкою й принизливою солдатською муштрою, а і нападами *ревматизму*. Лікар К.Б. Богословський після огляду хворого підтвердив діагноз: «*ревматизм*», але вже з ураженням серця і недостатністю його функції. Тарас Григорович постійно згадував про гірку солдатську долю: «безнадія давить серце», а лихоліття солдатчини «душу катують». У листі до В.А. Жуковського звучить крик душі: «Не дайте мне с тоски умереть!..».

З настанням весни 1848-го психологічний стан Шевченка поліпшився, чому сприяли листи від друзів та перспектива участі в складі Аральської експедиції з можливістю займатися малюванням і звільнення від строкової муштри. Проте у травні під час одного з переходів через пустелю Тарас Григорович знепритомнів. В експедиції він, як і інші, потерпав від браку прісної води та якісних продуктів, власне, голодував, що, ясна річ, не дало здоров'я.

Стан Шевченка погіршився у 1848—1855 роках: турбував головний біль, з'являлися «*прищі*» на голові, як у 1844-му. У квітні 1855-го він писав конференц-секретарю Академії мистецтв В. Григоровичу: «...ревматизм меня быстро разрушает» [11, Т. V, С. 293].

Завдяки старанням друзів 1 серпня 1857 року Тараса Григоровича амністували від служби. Десятирічна солдатчина у тяжких кліматичних умовах була для поета карою і каторжною мукою, яка вкрай підірвала його фізичне і духовне здоров'я.

5 серпня 1857-го Шевченко прибув до Астрахані, а 20 вересня — до Нижнього Новгорода. Там він часто хворів, здавався безпорадним і розбитим. Під час поїздки з Нижнього Новгорода

до Москви знову занедужав, очевидно, застудився. Спочатку почало свербіти чоло, потім набрякли м'які тканини навколо лівої очної ямки й почервоніло око. Знайомий лікар Ван-Путерен [11] призначив йому англійську сіль, зелений пластр, дієту і кімнатний режим — «неделю не виходить на вулицю». Ймовірно, у Шевченка була піодермія (фурункульоз) із втягненням у запальний процес тканин лівої очної ямки. Завдяки правильним діагнозу і лікуванню через сім днів запальні вияви навколо очної ямки зникли.

26 березня 1858 року Шевченко виїхав із Москви до Санкт-Петербурга. Завдяки турботам А. Толстого (віце-президент Академії мистецтв) на початку червня поет одержав квартиру в приміщенні Академії мистецтв, в якій він проживав до останніх днів. Тарас Григорович цікавиться образотворчим мистецтвом (відвідує Ермітаж та вивчає його колекцію, виставки живопису в Академії мистецтв) і наукою, активно займається малюванням.

До Санкт-Петербурга поет-художник повернувся фізично знесилений і хворий, схуднув, кашляв, були задишка, набряки, біль у ділянці серця, слабкість, утомлюваність. Усі, хто знав його до 1847 року, зауважували, що дуже постарів. На автопортреті 1857-го можна побачити значні зміни. Це зауважували і знайомі, і друзі. Так, Г. Галаган у листі до дружини писав: «Наш поет сильно изменился, постарел; над его широким лбом распространилась лысина, густая борода с проседью при его глубоком взгляде дает ему вид одного из мудрых наших дедов» [8, С. 43]. М. Костомаров пише: «Под красную шапку Т. Шевченка взяли веселым, бодрым, с крепким здоровьем, с густыми русыми волосами на голове. Из-под красной шапки он вернулся с седой бородой (ему было тогда 43 года), с совершенно лысой головой и с разбитым навсегда здоровьем» [8, С. 10]. 30 вересня 1859 року Л. Тарновська писала своєму синові В. Тарновському: «Бідний Шевченко хворий, і я боюсь, чи не водянка у нього в грудях; він не лежить, але рухи його важкі і обличчя набрякло» [10].

На підставі системного аналізу спогадів сучасників поета протягом 1857—1860 років можна стверджувати: громадська активність, професійна робота зі шкідливими кислотами (фарби), періодичні рецидиви черевного та висипного тифу, а також ревматизм унаслідок перенесеної в молоді роки скарлатини, спричиненої В-гемолітичним стрептококом групи А, тяжкі умови солдатчини та цинга, проживання у вологій і холодній квартирі, дефіцит вітамінів — ось причини, які підірвали його здоров'я і призвели до тяжких ускладнень.

Тяжкохворий поет у 1860–1861 роках активно працював над укладанням «Букваря южно-русского», цим періодом датовано два акварельні плани-малюнки хати та портрет Лікери Полусмак, малюнки з картин К. Брюллова «Вірсавія», А. Мещерського «Дуб» та оригінальний офорт із власного малюнка «Натурщиця», а також портрети художників-академіків Ф. Бруні, П. Клодта, І. Горностаєва та Ф. Толстого.

За успіхи й новаторство у мистецтві гравірування 4 вересня 1860 року на щорічних урочистих зборах петербурзької Академії мистецтв колишньому кріпакові присуджено звання академіка живопису.

Стан здоров'я Шевченка різко погіршився наприкінці 1860 р. Він особливо скаржився на біль у грудях, погане самопочуття, у зв'язку з чим звернувся до лікаря Е. Барі. Той, прослухавши грудну клітку, порадив поберетися. Страждання дедалі посилювалися. Тяжкі, нестерпні серцеві напади не припинялися. Задишка й біль не давали спати. Його мужність викликала подив друзів і знайомих [9].

У ніч з 24 на 25 лютого 1861-го хвороба загострилася. 25 лютого, в день народження Тараса Григоровича, до нього прийшов М. Лазаревський. У його спогадах читаємо, що 25 лютого «...застав його у страшних муках. Вночі у нього почався дуже сильний біль у грудях, що не дозволяв йому знаходитись у лежачому положенні. Він сидів на ліжку і напружено дихав. Незабаром приїхав лікар Е. Барі. Прослухавши грудну клітку, сказав, що водянка перекинулася в легені. Муки мученика були нестерпні; кожне слово коштувало йому страшних зусиль. Майже всю ніч він провів, сидячи на ліжку, упершись в нього руками; біль у грудях не давав йому лягти. Він то запалював, то гасив свічку, але до людей, що були внизу у майстерні, не озивався. О п'ятій годині ранку, випивши склянку чаю з вершками, Т. Шевченко побажав зайти у майстерню, зійшовши вниз, охнув, упав, і о пів на шосту ранку 10 березня (26 лютого за старим стилем) 1861 р. нашого дорогого, рідного поета не стало!» [7].

Патологоанатомічний розтин не проводили. Лікарське свідоцтво про хворобу і смерть Тараса Григоровича Шевченка, підписане Е. Барі, засвідчує:

Свидетельство

Дано сие в том, что Академик Тарас Шевченко, 47 лет от роду, давно уже одержим органическим расстройством печени и сердца (Vitium organicum hepatis et cordis); в последнее время развилась водяная болезнь (Hydrops), от которой он умер сего 26 февраля.

Подлинник подписал: Доктор Эдуард Бари, ординатор при больнице Св. Марии Магдалины.

Верность копии сей с подлинным свидетельством доктора Эдуарда Бари свидетельствую с приложением печати полиции императорской Академии Художеств, февраля, 27 дня, 1861 года.

Полицеймейстер Академии капитан 1-го ранга Набатов [6].

Підсумовуючи викладене, можемо виокремити такі характерні ознаки хвороби Шевченка: початок і загострення в осінньо-зимовий і зимово-весняний періоди, біль у суглобах і серці в ранній період хвороби, тривалий період компенсації, блідість шкіри, ціаноз, загальна слабкість, швидка втомлюваність, задишка під час незначного фізичного навантаження, скутість рухів, набряк ніг та обличчя, застійні зміни з боку печінки, вимушене положення сидячи у ліжку через напади ядухи. Отож є підстави стверджувати, що, найімовірніше, він хворів на ревматизм, який призвів до стенозу мітрального клапана (стенозу лівого передсерцево-шлункового отвору) і отвору аорти (причиною виникнення їх практично у всіх випадках є *ревматизм*).

Найімовірніше, що у Тараса Шевченка були ревматизм в активній фазі, ревмокардит із рецидивами. У термінальній період хвороби сформувалася комбінована вада серця з переважанням стенозу отвору аорти і недостатністю передсерцево-шлункового лівого клапана. На тлі цієї вади серця розвинулася і прогресувала серцева недостатність, яка призвела до анасарки, тобто набряку легень, та серцевого цирозу печінки. Безпосередніми причинами смерті стали прогресування тотальної серцевої недостатності і, можливо, на її тлі, тромбоемболія легеневої артерії або фібриляція шлуночків з переходом у асистолію, тобто зупинку серця.

Тарасові Григоровичу Шевченку лікарі рекомендували дотримувати щадного режиму, уникати переохолоджень. З медикаментів призначали серцеві засоби (ми не знаємо ні їх назви, ні складу), опій, пластир із шпанською мухою, а також гірчичники на руки.

Сучасна медицина, використовуючи нинішні можливості й лікувальні засоби, звичайно, продовжила б життя поета, але, найімовірніше, ненадовго. Хвороба внаслідок тяжких умов життя, особливо під час і після заслання, була задавненою.

Висновки

Встановлено, що професійна робота зі шкідливими кислотами після повернення Тараса Шев-

ченка із заслання, його громадська активність, куріння та десятиріччя солдатської муштри негативно позначилися на надламаному тривалою хворобою здоров'я. Протягом 1857—1859 років почали виявлятися симптоми прогресування сер-

цевої недостатності. Різко погіршився загальний стан наприкінці 1860-го. У ніч з 24 на 25 лютого 1861 року недуга ще більше загострилася, що й призвело до смерті нашого Генія і Пророка 10 березня (26 лютого за старим стилем).

Список літератури

1. Александровский Б.П. История болезни Тараса Шевченко // Смерть и похороны Т.Г. Шевченко: Документы и материалы.— К., 1961.— С. 13—24.
2. Коваленко П. Серце моє трудне, що тебе болить?.. (Захворювання і смерть Т.Г. Шевченка з погляду сучасної медицини).— Чернівці, 2000.— 60 с.
3. Коломійченко М., Горленко В. В боротьбі за життя генія.— К.: Дніпро, 1964.— 80 с.
4. Коломійченко М., Горленко В. У колі друзів.— К.: Дніпро, 1982.— 108 с.
5. Історія хвороби Тараса Григоровича Шевченка // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.— К.—Тернопіль, 2006.— № 3.— С. 81—97.
6. Марцинковський І.Б., Радіш Я.Ф. Історія хвороби Тараса Григоровича Шевченка // Лікарська справа Вречебное дело.— 2006.— № 4.— С. 88—99.
7. Спогади про Тараса Шевченка.— К.: Дніпро, 1982.— 547 с.
8. Чернышевская Н.М. Н.Г. Чернышевский и Т.Г. Шевченко. Воспоминания. Заметки. Материалы.— К.: Дніпро, 1978.— 133 с.
9. Шевченко Т. Документи та матеріали до біографії.— К.: Вища школа, 1982.— 431 с.
10. Шевченко Т.Г. Біографія.— К.: Наук. думка, 1984.— 556 с.
11. Шевченко Т. Твори в 5 т.— К.: Дніпро.— Т. I.— 1984.— 350 с.; Т. II.— 1984.— 300 с.; Т. III.— 1985.— 380 с.; Т. IV.— 1985.— 386 с.; Т. V.— 1985.— 524 с.

Р.Г. Процюк¹, Г.Й. Процюк-Власова²

¹Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, Киев

²Киевский городской противотуберкулезный диспансер № 1

История болезни и смерть Тараса Григорьевича Шевченко

Приведены литературный обзор, перечень болезней, которыми болел Т.Г. Шевченко, и клинические их проявления. Анализ клинических проявлений позволил нам сделать вывод, что в Т.Г. Шевченко был ревматизм, активная фаза, непрерывно рецидивирующий ревмокардит. В терминальный период развился комбинированный порок сердца с преобладанием стеноза отверстия аорты и недостаточностью предсердно-желудочкового левого клапана. На его фоне развилась и прогрессировала сердечная недостаточность, которая стала причиной смерти.

Ключевые слова: простуда, скарлатина, брюшной, сыпной тиф, ревматизм.

R.G. Prociuk¹, G.Y. Prociuk-Vlasova²

¹O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

²Kyiv Municipal Anti-tuberculosis Dispensary N 1, Kyiv, Ukraine

Case history and death of Taras G. Shevchenko

The paper presents the literature survey on the list of illnesses of T. Shevchenko, and its clinical picture. The analysis of clinical displays showed that T. Shevchenko had had rheumatism, active phase, continuously recrudescing rheumatic heart disease. The combined cardiac malformation with predominance of stenosis of aortic ostium and insufficiency of left atrioventricular valve developed in the terminal period. Against the background of this cardiac anomaly heart failure developed, progressed and became a reason of death.

Key words: common cold, scarlet fever, typhoid fever, spotted fever, rheumatism.

Контактна інформація:

Процюк Радуга Георгійович, д. мед. н., проф. кафедри фізіотерії та пульмонології
04114, м. Київ, вул. Автозаводська, 68. Тел. (044) 430-46-20
E-mail: dian.m2010@mail.ru

Стаття надійшла до редакції 8 квітня 2014 р.